

70 135 0350-8584

ОДЗИВИ

ЧАСОПИС ЗА КЊИЖЕВНОСТ, КУЛТУРУ,
УМЈЕТНОСТ И НАУКУ

ГОДИНА XLIX
БРОЈ 151*2022

БИЈЕЛО ПОЉЕ

Jovanka Denkova
Filološki fakultet
Univerzitet „Goce Delčev“
Štip, R. Makedonija

LICE I LEĐA UTOPIJE *
(Prikaz romana „Ana i sedam robota“ Slobodana
Vukanovića)

Apstrakt: Roman „Ana i sedam robota“ Slobodana Vukanovića, objavljen 2013. godine u Podgorici, obogaćuje crnogorsku književnost za djecu i mlade djelom koje spada u rijedak žanr u književnosti za djecu i omladinu uopšte. Autor je odavno poznat čitalačkoj publici po posvećenosti ovom žanru, pa ovo djelo ispunjava očekivanja čitalaca.

Ključne reči: naučna fantastika, književnost za djecu i mlade, Slobodan Vukanović.

Privlačnost ovog žanra za djecu je očigledna, upravo zbog njegovog avanturističkog aspekta. Savremena djeca žive u doba pojačane komunikacije, u vremenu kada su mediji prisutni u njihovom svakodnevnom životu, u vremenu kada se sve više uče vještinama kompjuterske komunikacije. Zato takva knjiga može da razbukta maštu i podstakne ih na dublje razmišljanje.

Sam roman „Ana i sedam robota“ strukturiran je u formi kratkih priča, kojih ima tačno dvadeset i jednu. Takva kompoziciona struktura omogućava čitaocu da čita priče, posebno jedne iz drugih, a tome je doprinio i sam autor, jer je roman zamišljen kao mozaik različitih priča/dogodovština kroz koje glavni junak, Vus Kosmikus, vodi čitaoca. Ali ko, tačnije, šta je Vus Cosmicus? Čitalačkoj publici se predstavlja u prvoj pripovijetki, pod nazivom „Zečevi sa četiri lista“: „Ja sam Vus Kosmikus, svemirski pisac...

Јованка ДЕНКОВА
Филолошки факултет
Универзитет „Гоце Делчев“
Штип, Р. Македонија

ЛИЦЕТО И ОПАЧИНАТА НА УТОПИЈАТА

(Осврт кон романот „Ана и седумте работи“ од Слободан Вуканович)

Апстракт: Романот „Ана и седумте работи“ од Слободан Вуканович објавен во 2013 година во Подгорица, ја збогатува црногорската книжевност за деца и млади со дело кое припаѓа на еден редок жанр во книжевноста за деца и млади воопшто. Авторот од поодамна ѝ е познат на читателската публика со неговата определба кон овој жанр, така што ова дело е исполнување на очекувањата на читателите.

Клучни зборови: научна фантастика, книжевност за деца и млади, Слободан Вуканович.

Евидентна е привлечноста на овој жанр за децата, токму поради неговиот авантуристички аспект. Современите деца живеат во времето на засилените комуникации, во времето кога медиумите се секојдневно присутни во нивниот живот, во времето кога тие сè почесто ги учат компјутерските можности за комуницирање. Затоа една ваква книга може да ја заскокотка фантазијата и може да ги поттикне на подлабоко размислување¹.

Самиот роман „Ана и седумте работи“ е структуриран во вид на раскази, кои ги има точно дваесет и еден. Таквата композициска градба му овозможува на читателот да ги чита расказите и посебно еден од друг, а самиот автор придонел за тоа, зашто романот е конципиран како мозаик од најразновидни приказни/авантури низ кои како водич пред читателот оди главниот јунак, Вус Космикус. Но, кој, или поточно кажано, што е Вус Космикус? Тој самиот ѝ се претставува на читателската публика уште во првиот расказ, насловен како „Зајаци со четири листа“: „Јас сум Вус Космикус, вселенски писател... Јас сум хуманоид, по меморијата и чувствата најблизок сум до човекот. Усовершен сум со пластични и платинести делови. Со продолжен рок на траење, што би рекле старите Земјани“ (стр. 6)². Веднаш потоа, а и во повеќе наврати во книгата, нашиот наратор/лик ја посочува и својата лична мака, за изумирањето на писателската професија и недостатокот на почит од новите генерации, во еден голем развој на науката и техниката: „Како писател на вселенски бајки, немав среќа со хонорарите. Тие во главно беа мали. Издавачите лукаво велеа, поважна е славата. Таа трае, хонорарите брзо се трошат“ (6-7). Токму од еден таков издавач добил наградно патување на Планетата именувана како „Одмаралиште на

¹ Јадранка,Владова, Поговор кон романот Омајот на вселената, Култура, Скопје, 2001.

² Slobodan Vukanović, Ana i sedam robota, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2013.

Свездените деца“, чија цел не била децата да одмораат, туку на креативни начини да усвојуваат нови знаења и вештини, што уште еднаш ја потврдува определбата на општеството кон негување на науката и техниката. Почнувајќи ја својата вселенска одисеја, бидејќи во едно такво доброорганизирано општество се решени сите проблеми и сè е организирано до детали, авторот ќе биде распореден на фармата на Ана и седумте работи. А која, пак, е Ана? Со неа, авторот поблиску не запознава понатаму во романот: „Ана Квин, мултиталентирана научничка, која докторирала астрофизика на Сириус, генетика на Марс и галактичка информатика на Јупитер!“ (57), но она по што е најпозната Ана, тоа е нејзината хуманитарна дејност, која започнала со основањето на фармата, како и со поддршката која им ја дава на талентираниите деца. Седумте работи, исто така, се организирани и секој од нив има свој домен на дејствување: кујна, финансии, извоз, одгледувач на зелка, берач на зеленчук, информационален робот.

Научната фантастика воопшто не е 'наивна литература'. Научната фантастика одамна е место за преосмислување на првиот контакт со вонземјаните. Понекогаш, таа комуникација следи строго утврден пат, во кој цивилизациите (често инспирирани од остатоците од нашето сопствено колонијално минато) ја докажуваат нивната доминација низ ѕвездите, но користени се некои важни дела од научната фантастика од страна на авторите да се преиспитаат етичките импликации на меѓувидовите и меѓучовечките средби.³ Бошњак, исто така, истакнува дека дел од оваа литература не е многу оптимистички свртена кон иднината. Тој песимистички ја анализира човековата деструктивност, човековата природа која сè уште не се израмнила со моќите со кои денес располага човештвото. Токму затоа гледа скептички на иднината на човечкиот род и неговата подготвеност да ги оствари хуманистичките визији⁴. Токму создавањето на тие меѓувидови (хуманоиди, андроиди, плазмoиди, киборзи и сл.), произлезени од човечка рака, во одреден момент можат да се покажат како опасни за човековата цивилизација. Во тие момент, на површина се покажува мрачната страна на таа, навидум, утопистичка цивилизација.

³ Mary Elaine Martin, Posthumanist Androids, Animals, and Aliens (Using Science Fiction “Others” to Re-negotiate Human Interactions), MA Thesis, Faculty of Humanities, University of Oslo, 2021, <http://urn.nb.no/URN:NBN:no-90345>, accessed on 08.11.2021

⁴ Бранимир, Бошњак, Знанствено фантастична књижевност, Књижевност, бр.7-8, Просвета, Београд, 1978.

Јеремеј Јудович Парнов го објаснува потеклото на зборот *утопија*, а потоа и на утопистичката литература: „на грчки јазик, утопија значи „место кое го нема“, а тоа е прифатено и како наслов на литературно дело кое содржи имагинарна слика на општеството во иднината. Всушност, како фантастиката, така и утопијата се родила од фолклорот. Целиот комплекс на методи типични за неа: соништа, привидувања, патувања на далечни планети и острови кои не постојат на Земјината топка - тоа се чудесните дарови на сказната. За основач на утопијата со право се смета Платон, кој ги создал бесмртните филозофски дела *Држава (Политеа)*, *Закони (Критиас)* и *Дијалози*, иако самиот збор - *утопија*, го измислил Томас Мор⁵. Колку за потсетување, според Дарко Сувин⁶, утопијата е алтернативна локација, која радикално се разликува во однос на социо-политичките услови во опкружувањето на авторот, или имагинарна заедница во која човековите односи се организирани многу посовршено отколку во заедницата на авторот.⁷ Една од носечките теми во романот „Ана и седумте работи“ е утопијата, односно животот кој е изграден таму некаде во далечната иднина, но иднина чии зачетоци се во нашата денешна реалност. Во тоа утопистички уредено општество во кое доаѓа Вус Космикус, кој ќе биде импресиониран од виденото. Несомнено, овде можеме да се потсетиме и на ставот на Урошевиќ дека „првобитното основно прашање што секое утописко дело сакало да го реши, давајќи го својот одговор, е проблемот на распределбата на добрата и воспоставувањето на социјална рамнотежа во човечката заедница“.⁸ Токму во тој контекст, и во општеството низ кое ќе „прошета“ Вус Космикус, се востановуваат некои од најчесто застапените елементи на утопијата, како: решени се проблеми со недостаток на храната; се негува култот кон науката (особено кај младите), посебно акцент се става на култот кон работата во која активно се вклучуваат и младите генерации; луѓето и хуманоидите комуницираат беспрекорно (со мислите); остварен е голем развој на генетскиот биоинжинеринг, па така сосема вообичаено е во океаните и езерата да се сретнат риби и разни други водени суштества кои танцуваат на „Лебедово езеро“ од Чајковски, нормално е лишајот да се претвори во летачки килим (од

⁵ Jeremej Judovič Parnov, Sa krilima skaske iza leđa, „Kwi`evnost“, br.7-8, Prosveta, Beograd, 1978, str. 1335-1338.

⁶ Darko Suvin, *Metamorphoses of Science Fiction*, Yale UP, New Haven, 1979, p.41-45.

⁷ William H. Hardesty, III, *Mapping the Future: Extrapolation in Utopian/Dystopian and Science Fiction*, *Utopian Studies*, No. 1 (1987), pp. 160-172, [Penn State University Press](https://www.jstor.org/stable/20718893), преземено од <https://www.jstor.org/stable/20718893>, 28.01.2022

⁸ Vlada Urošević, *Demoni i galaksii*, Makedonska kniga, Skopje, 1988, str.162.

каде се гледа врската на научната фантастика со обласната на сказновидното/чудесното), постоењето на праисториски суштества, циновски гуштери; во пустините Вус се среќава со кактуси кои трчаат и маваат со боцки, постоењето на некакви летачки китови и дрвја кои место гранки имаат ножеви; долговечноста е сосема нормална (животниот век изнесува од 200-500 години); храната, витамините и минералите се во вид на таблети (постојат таблети место храна, таблети за одмор, таблети за спиење); постои геометриски правилна конструкција на градовите (Градот на коцките), кои се заштитени за заштитни куполи (обвивки) од надворешните опасности и влијанија; преку храната се внесуваат мозочни стимуланти со кои со кои жителите на утопијата се поттикнуваат на работа или одмор, зависно од потребата; односот меѓу луѓето, хуманоидите, мутантите и другите жители на оваа утопија е регулиран и функционира. Но, развојот на генетиката, биомедицинскиот инженеринг и вештачката интелигенција ги замаглуваат границите помеѓу човекот и машината во реалниот свет, со што се напаѓа природниот пејзаж со производите на човечката технокултура, од каде се поставуваат интересни прашања. Како што покажува Пер Шелде, во научно-фантастичните филмови станува сè потешко да се дефинираат луѓето од нивните креации, а со тоа сè потешко да се идентификува чудовиштето.⁹

Се чини дека тоа „чудовиште“ многу брзо си го покажува другото, грозоморно и грдо лице. Имено, уште на почетокот на книгата, авторот преку јунакот Вус Космикус, напоредно со придобивките на ова утопистичко општество, многу суптилно, како да ни „потшепнува“ за мрачната страна на сиот тој прогрес. Тоа особено е евидентно при бунтот на растенијата подложени на генетски инженеринг, поддржан од научничката Ерика; потоа, повеќето опасни ситуации во кои ќе се најдат јунаците исправени пред продуктите на тој генетски инженеринг: циновски инсекти, скакулци, пајаци, влекачи, кактуси што трчаат низ пустината. Вус ќе открие дека и во тоа толку организирано и технолошки напредно општество постојат „прастарите пороци“ на Земјаните: криумчарење стоки и дрога, а ќе се посочи дека и таму младите генерации, колку и да се поинтелигентни и контролирани од постарите, сепак прават грешки заради непромисленост и желба за авантура, грешки кои можат живот да ги чинат. Се открива и дека односите меѓу луѓето и сите останати жители, сепак не се идеални. Имено, на тоа укажува бунтот на мутантот Орадон и бунтот на роботот.

⁹ Per Schelde, *Androids, Humanoids, and Other Folklore*, [New York University Press](#), 1993.

Следниов цитат искажан од робот ја открива позитивната страна на роботите, нивната прецизност и одговорност при работењето: „Роботите не ги сакаат, не ги трпат колебливите и несигурните. Таквите веднаш се оддалечуваат. Нема простување за неуспех... Грешката е опасна за планетата, за цивилизацијата. Една грешка-милион несреќи“ (80). Но, истовремено во тоа се крие и опасност од некаква утрешна можна катаклизма или нејзина реализација заради вештачката интелигенција, т.е. роботите без оглед дали доаѓаат од Вселената или се продукт на човекот. Таквата вештачка интелигенција, т.е. роботите се здобиле со преголема моќ и знаење, па се случило неизбежното. „Обидот за електронско оживување на човековата психа, наспроти фасцинантните можности, крие и некои фаустовски импликации. Создавајќи дух сличен на себе, или дух кој го надраснува, човекот на себе бесправно со го припишува божјиот лик, со што истовремено презема на себе одредени ризици и одговорности“.¹⁰ Во тој контекст, многу индикативен е моментот кога Вус се запознава со неколку припадници на елитната група/единица вселенски иноватори, всушност ZWQ-суштества, кои по однесувањето прилегале на земските пингвини: „Средбите со нив беа кратки, но многу впечатливи. Пред било што да проговорев за себе, тие ги знаеја сите поединости за мојата професија, за семејството... Што и да проговорев, соговорникот ќе ме испревареше со зборовите: 'Знам, знам'. Беше интелектуално толку помоќен што се чувствував немоќно. Како да е некаква сезнаечка енциклопедија, некаква врвна машина или Робот“ (44). Евидентна е инфериорноста на човекот пред суштествата кои ги создал. Овие асоцијации ја покажуваат победата на хаосот и случајноста во природата, токму на оние елементи кои го спречуваат сувереното владеење на логиката која човековиот ум се обидува да ја наметне. Светот се менува постојано бидејќи природата непрестајно пронаоѓа начини да ѝ се спротивстави на логиката која сака да ги стави под контрола нејзините закони“. На ова треба да се додаде дека ситуацијата „додатно се компликува со фактот дека технологијата, со својата непредвидливост и нелогичност се издигнува на нивото на природата. Технологијата која е надвор од контрола почнува да се однесува како и самата природа“.¹¹ На преголемата улога и влијание на роботите врз животот на луѓето, трагично се осврнува и Вус: „И се прашувам има ли нешто невозможно, постои ли граница!? Ако ја има, ние ја продолжуваме до бескрај... Можеби со

¹⁰ John Bernard Over, *Aksiomatika naučne fantastike*, Dometi, Izdavački centar, Rijeka, br. 6, 1978, str. 24.

¹¹ Vladislava Gordić, *Stvaraooci i pojave, Detinjstvo*, Novi Sad, br.1-2, 2000.

продолжувањето ќе ја скратиме, па ќе ја продолжиме и такаќе го поместиме невозможното! Ние, луѓето со рок на траење, немаме иднина! Сами од себе правиме минато, а на Роботите им ја дадовме иднината! Составот на материјалот и рокот на употреба пресудија кој може да продолжи понатаму...!“ (84)

Во едно такво научно-фантастично дело, како резултат на тој генетски инжинеринг, сосема нормално е постоењето на телепортацијата, нормално е да постои Планета на рудата, каде рудата не е онаа руда која ние ја познаваме, туку таа чува некакви дамнешни спомени за некаква дамнешна катаклизма која ѝ се случила како резултат на епидемија која дошла од друга планета, со што авторот во романот внел и една тема која е типична за научната фантастика –есхатолошката тема, за уништувањето на некаква цивилизација од различни причини (човечки, биолошки, вонземски и др.).

Писателот Вус постојано ни го потенцира високиот научно-технолошки развој на оваа цивилизација. Нејзините придобивки се многубројни: освен создавање на навика и желба за работа кај младите генерации со нивно директно вклучување во берење на зелки и други зеленчуци се негува и култот кон работата, од кои потоа се прават витамински таблети 'одмор-сон', таблети –храна, постоењето на летечки превозни средства (астробус, астросанка, летечки тротинет, и сл.), се негува и култот кон науката, се прави генетски инжинеринг на растенијата при што се создаваат нови меѓувидови, измислени се цепни преведувачи на јазик затоа што секоја планета има сопствен јазик, и сл. Несомнено, ваквото утописки уредено општество во кое денот трае шеесет и четири часа, подразбира и долговечност, како и отсуство на болести, затоа што никаде во книгата не се спомнуваат болестите. Но, иако тие не се спомнуваат, низ книгата на неколку места се спомнуваат луѓето за да во Ботаничката градина ја дознаат суровата вистина: „Минатиот месец нивниот број беше над три милиони, сега е многу помал! На Земјата е пустинско тло! Храна има сè помалку! Пресушија шест мориња! Океаните станаа топли езера! Останатиот дел од Земјата е под мраз! Во тој дел работат четири фарми за храна. Со селидбата во Вселената луѓето се откажаа од Земјата и ѝ пресудија смртна казна! Од вселенски рај, Земјата стана депонија! Раѓа горки и отровни плодови!“ (112). Во ова поглавје, пред читателот се отвора другата, мрачна и грозоморната слика за општеството кое комплетно се посветило на научно-технолошкиот развој, а ги запоставило своите корени. Дистопиското општество покажува привидно општество ослободено од сиромаштија, болести, конфликти, па дури и несреќа.

Доколку само се загребе по површината на општеството, се открива токму спротивното. Проблем е во начинот на кој проблемите се потиснати и хронологијата на настаните го формира централниот конфликт на приказната.¹² Овде се открива и состојбата во која живеат луѓето во таа далечна, но сосема можна иднина, во Човеколошки градини, каква што е Хомини сити, која ја посетуваат нашите научници. Во оваа заедница, иако имаат подолг век од денешниот човечки век, луѓето живеат значително пократко од останатите жители на иднината, а причината за тоа се воспоставува дека е во запоставувањето на планетата Земја, што довело до нејзино постепено уништување и исчезнување на водите, со што животот на преостанатите луѓе се свел на сосема мал број кои одвај преживуваат на пилули. Се чини дека постои одредена аналогија помеѓу научната фантастика и биоетиката. И двете ги комбинираат науката и моралот на начини што предизвикуваат размислување. Жанрот 'научна фантастика', поттикнат од постојаното забрзано темпо на истражување и иновации по Индустриската револуција, нуди фикционални рефлексии поврзани со развојот на науката и технологијата и нивните различни влијанија врз човековата состојба и општеството, меѓу нивното влијание врз моралот.¹³

Шетајќи низ градот, експедицијата во која е и нашиот јунак Вус, ќе присуствува на мноштво мачни сцени кога старите, изнемоштени луѓе, буквално паѓаат и умираат по улиците, а никој не реагира ниту да им помогне. Но, она што е најзастрашувачко, покрај сеприсутната бесчувствителност, е помирноста на луѓето со нивната ситуација и отсуството на иницијатива за подобрување на истата. Сето тоа произлегува од сознанието за преголемата зависност од роботите: „Свесен за својата немоќ, човекот достоинствено ги проживува последните момент! Свесен е дека зависи од роботите кои сам ги создал! А тие не се свесни за ситуацијата! Хомини роботите не знаат колку е сериозна ситуацијата! Тие се програмирани само да ја насетат опасноста! Сега би требало и да реагираат! Но во која мера ќе го направат тоа, не може да се предвиди!“ (116-117).

¹² Nithya.K, Science Fiction And Dystopia, International journal of English Language, Literature and Humanities, Volume IV, Issue VIII, College of Agriculture, GKVK,UAS, Karnataka, India 2016, p.216, https://www.academia.edu/34303321/Science_Fiction_And_Dystopia, 29.01.2022

¹³ Bert Gordijn, Henk ten Have, Science fiction and bioethics, Medicine, Health Care and Philosophy (2018) 21:277–278, <https://doi.org/10.1007/s11019-018-9848-8>, https://www.researchgate.net/publication/325900048_Science_fiction_and_bioethics, 12.01.2022

ЛИТЕРАТУРА

1. Gordijn, B., Have, T.H. (2018). Science fiction and bioethics, *Medicine, Health Care and Philosophy* 21:277–278, <https://doi.org/10.1007/s11019-018-9848-8>, https://www.researchgate.net/publication/325900048_Science_fiction_and_bioethics, 12.01.2022
2. Gordić, V. (2000). *Stvaraoci i pojave, Detinjstvo*, Novi Sad, br.1-2, 2000.
3. Hardesty, H.W.III, (1987). Mapping the Future: Extrapolation in Utopian/Dystopian and Science Fiction, *Utopian Studies*, No. 1, [Penn State University Press](https://www.jstor.org/stable/20718893), преземено од <https://www.jstor.org/stable/20718893>, 28.01.2022
4. Martin, E.M. (2021). Posthumanist Androids, Animals, and Aliens (Using Science Fiction “Others” to Re-negotiate Human Interactions), MA Thesis, Faculty of Humanities, University of Oslo, 2021, <http://urn.nb.no/URN:NBN:no-90345>, accessed on 08.11.2021
5. Nithya.K, (2016). Science Fiction And Dystopia, *International journal of English Language, Literature and Humanities*, Volume IV, Issue VIII, College of Agriculture, GKVK,UAS, Karnataka, India. https://www.academia.edu/34303321/Science_Fiction_And_Dystopia, 29.01.2022
6. Over, B.J. (1978). *Aksiomatika naučne fantastike, Dometi*, Izdavački centar, Rijeka, br. 6, 1978.
7. Schelde, P. (1993). *Androids, Humanoids, and Other Folklore*, [New York University Press](https://www.jstor.org/stable/20718893).
8. Suvin, D. (1979). *Metamorphoses of Science Fiction*, Yale UP, New Haven.
9. Vukanović, S. (2013). *Ana i sedam robota*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica.
10. Бошњак, Б. (1978). Знанствено фантастична књижевност, *Књижевност*, бр.7-8, Просвета, Београд.
11. Владова, Ј. (2001). Поговор кон романот Омајот на вселената, *Култура*, Скопје.
12. Парнов. Ј.Ј. (1978). Са крилима скаске иза леђа, *Књижевност*, бр.7-8, Просвета, Београд.
13. Урошевиќ, В. (1988). *Демони и галаксии*, Македонска книга, Скопје.

Jovanka DENKOVA

THE FACE AND THE BACK OF UTOPIA

Abstract: The novel "Anna and the Seven Robots" by Slobodan Vukanovich was published in 2013 in Podgorica, and it enriches Montenegrin literature for children and youth with a work that belongs to a rare genre in literature for children and youth in general. The author has long been known to the readership for his commitment to this genre, so this work is meeting the expectations of readers.

Keywords: science fiction, literature for children and youth, Slobodan Vukanovich.